



Wydawnictwo IFiS PAN

STUDIA

z filozofii systematycznej

FILUM COGNITIONIS

PRZEMIANY NOWOŻYTNEJ METAFIZYKI
W ONTOLOGIĘ OD SUAREZA DO KANTA

BOGUSŁAW PAŹ

FILUM COGNITIONIS
Przełamywanie
nowożytnej
metafizyki
w ontologię
od Suareza
do Kanta

TOM II

Wydawnictwo IFiS PAN

STUDIA

z filozofii systematycznej

Pod redakcją Seweryna Błandziego

Wydawnictwo IFiS PAN
STUDIA
z filozofii systematycznej

BOGUSŁAW PAŹ

FI LUM COGNI TI ONI S
Przezi any
nowożytnej
metafizyki
w ontologię
od Suareza
do Kanta

Warszawa 2019

Praca sfinansowana przez Uniwersytet Wrocławski.

Recenzja wydawnicza

prof. dr hab. Mirosław Żelazny

dr hab. Bogdan Mieczysław Lisiak

Projekt okładki

Teresa Oleszczuk

Redaktor prowadzący

Barbara Gruszka

Copyright © by Author and Wydawnictwo IFiS PAN

ISBN 978-83-7683-177-0

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana, przechowywana jako źródło danych i przekazywana w jakiegokolwiek formie zapisu bez pisemnej zgody posiadacza praw.

Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN

00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72

e-mail: publish@ifispan.waw.pl

księgarnia internetowa: www.ifispan.pl

Profesor Mieczysław A. Krąpiec OP (1921–2008)

In memoriam

„Ruch naprzód jest powrotem do podstawy, do tego, co pierwotne i prawdziwe.”

(„Das Vorwärtsgehen ist ein Rückgang in den Grund, zu dem Ursprünglichen und Wahrhaften [...]” G.W.F. Hegel, WL Bd. I, s. 55)

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów ważniejszych cytowanych prac 13

Podziękowania 17

Główna idea pracy 19

Część pierwsza. Esencjalizm. Arystotelesowsko-scholastyczna metafizyka

Rozdział I. Arystotelesowsko-scholastyczny słownik bytu 29

1. Terminologiczno-pojęciowa struktura scholastycznej metafizyki 29
2. Dzieje nazw „metafizyka” i „ontologia” 39

Rozdział II. Scholastyka katolicka a ontologia nowożytna 44

1. Uwagi wstępne 44
2. Metafizyka realnej istoty (Suárez) 48

Rozdział III. Scholastyka polska 55

1. Recepcja hiszpańskiej scholastyki w Polsce 57
2. Jan Morawski. Prymat bytu możliwego wobec aktualnego. Prefiguracja ontologii (I) 61

Rozdział IV. Protestancka *Schulmetaphysik* 77

1. Rudolfus Goclenius 78
2. Johannes Clauberg 84

Część druga. Kartezjusz: byt w horyzoncie refleksji i reprezentacji

Wstęp do części drugiej 93

Rozdział I. Filozofia i jej miejsce na tle systemu wiedzy 102

1. Redefinicja pojęcia filozofii: praxizm i prymat zasad 103
 - 1.1. Definicja i cele filozofii 103
 - 1.2. Praxizm i początki nowego nihilizmu 105
2. Przedmiot filozofii: pierwsze zasady poznania 106
 - 2.1. Terminologiczne ustalenia i główne założenia teorii zasad 106
 - 2.2. Pojęcie „zasad” (*principia*) 108

Rozdział II. Natura metafizyki na tle systemu wiedzy i poznania 116

1. Określenie metafizyki jako filozofii pierwszej 116
2. Epistemologiczno-krytyczny zwrot 121
3. Metafora drzewa i idea systemu wiedzy 126

Rozdział III. Analiza egzystencjalna i strukturalna istoty 129

1. Rudymen tarne określenie bytu 129
2. Istnienie jako doskonałość (*perfectio*) istoty. Rodzaje *resp.* sposoby istnienia 131
3. Struktura formalna istoty 141
4. Istota jako podstawa bytowa i poznawcze *principium* 143
5. Różnica: istnienie – istota 149

Rozdział IV. Epistemologiczne podstawy metafizyki. Metodologiczny priorytet aktu *dubito* (resp. *cogito*) i jego następstwa 154

1. Struktura aktu percepcji 154
2. Metodyczny sceptycyzm. Jego racje i założenia 170

Rozdział V. *Cogito* i *res cogitans*: subiektywizm i indywidualna bytowość 178

1. Określenie myślenia (*cogitatio*) 178
2. *Cogito* 181
3. Analiza *Cogito ergo sum* 183
4. Istnienie (*esse*) w perspektywie *cogito* 185
5. „Ego autem substantia” 186

Rozdział VI. Idea – korelat myślenia 191

1. Definicja „idei” 193
2. Aspekt strukturalny idei. Idea jako forma reprezentacji 197
3. Aspekt ontologiczny i genetyczny idei 204

Rozdział VII. Ontologizm jako naczelną przesłankę metafizyki 209

1. Realność Bytu nieskończonego 209
2. Dekonstrukcja klasycznego pojęcia poznania 211
3. Pierwszeństwo Nieskończoności 212
4. Sposób dania i poznania Nieskończoności 216
5. Dowody na realność *ideatum* idei Nieskończoności 218

Rozdział VIII. <i>Mathesis universalis</i> jako prefiguracja ontologii (II)	232
1. Pojęcie <i>mathesis universalis</i>	233
2. Metoda	235
3. Przedmiot <i>mathesis universalis: res extensa</i>	237
4. Matematyczny (geometryczny) obraz świata materialnego	239
5. Materia jako <i>res extensa</i>	241
6. Wnioski	243

Część trzecia. Locke i Malebranche. Dwa skrajne skrzydła kartezjanizmu: empiryzm versus ontologizm

Wstęp do części trzeciej 249

Rozdział I. Locke i epistemologiczne założenia empiryzmu	254
1. „Dekonstrukcja” istoty – przedmiotu tradycyjnej metafizyki	254
1.1. Przedmiot, metoda, cel i założenia filozofii	256
1.2. Istoty realne i nominalne	269

Rozdział II. Malebranche: ontoteologiczne uwarunkowania poznania	276
1. Psychologizm: Antoine Arnauld	276
2. Metoda filozofii Malebranche’a	279
3. Natura i struktura idei. Platonizm	281
4. Idee i percepcja w perspektywie egzemplaryzmu	288
5. Prymat, transcendencja i immanencja Bytu nieskończonego	290
6. Wyróżniona pozycja idei inteligibilnej rozciągłości (<i>l'étendue intelligible</i>). Prefiguracja ontologii (III)	295
7. Zakończenie	299

Część czwarta. Leibniz: Prymat monadologicznej metafizyki nad ontologią bytu możliwego

Wstęp do części czwartej 305

Rozdział I. Panlogizm i reprezentacjonizm	307
1. Pierwotne przesłanki racjonalizmu	307
2. Reinterpretacja sentencji: „Cogito ergo sum”	310
2.1. Dekonstrukcja Kartezjuszowej zasady „cogito”	310
3. Cogito – refleksja – reprezentacja	313
3.1. Refleksja	314
3.2. Fundamentalizm i transcendentalizm	315
3.3. Reprezentacja	317

- 4. Idea – dyspozycja, wyraz czy reprezentacja? 318
- 5. Egzemplaryzm. Bóg i widzenie rzeczy w Nim 322
 - 5.1. Ontologizm 322
 - 5.2. Dowody *a priori* na istnienie Boga 324
 - 5.3. Egzemplaryzm 332

Rozdział II. Radykalny esencjalizm 336

- 1. Pojęcie istoty 336
 - 1.1. Poznawalność i struktura formalna istoty 337
 - 1.2. Monada i pojęcie jednostkowej istoty 343
- 2. Pluralizm egzystencjalny i sądy egzystencjalne 350
 - 2.1. Poznanie istnienia 350
 - 2.2. Różne formy istnienia 352
- 3. *Scientia generalis* jako prefiguracja ontologii (IV) 355
 - 3.1. Wstępne określenie ontologii 355
 - 3.2. Pojęcie „nauki ogólnej” 356
 - 3.3. Przedmiot *scientiae generalis* 358
 - 3.4. Prymat aktu nad możliwością, czyli teologiczna baza ontologii 362
 - 3.5. Charakterystyka uniwersalna – składowa i narzędzie *scientiae generalis* 365
 - 3.6. Zakończenie 368

Część piąta. Wolff i Kant: od prymatu ontologii do jej transformacji w filozofię transcendentalną

Wstęp do części piątej 375

Rozdział I. Wolff – ontologia jako filozofia pierwsza i jej system 383

- 1. Status metodologiczny ontologii 383
 - 1.1. Ontologia jako filozofia pierwsza 384
 - 1.2. Główne metody ontologii 387
 - 1.3. Cel ontologii 393
 - 1.4. Transcendentalizm 395
- 2. Ontologia *versus* metafizyka 397
- 3. Ontologia jako *scientia architectonica* 399
 - 3.1. Pojęcie systemu i wykładnia natury rozumu (*ratio*) 399
 - 3.2. Geneza poznania ontologicznego 401
 - 3.3. Zasady ontologii 403

4. Byt w horyzoncie możliwości 405
5. Istota, czyli byt w horyzoncie określoności 409
 - 5.1. „Byt” jako indeterminatum – fenomenologiczny wymiar ontologii 409
 - 5.2. Bytowość w perspektywie wyobraźni. Byt jako „pojemnik”, *receptaculum* 413
 - 5.3. Nominalna definicja „bytu” i podstawowe dystynkcje pojęciowe 417
 - 5.4. Nieporozumienia interpretacyjne. Polemika z M. J. Siemkiem 419
 - 5.5. Istota jako racja dostateczna bytu i poznania 424
 - 5.6. Natura „prostych i ogólnych pojęć” 427
 - 5.7. Ontologia w szkole Wolffa 429

Rozdział II. Kant: zniesienie ontologii i jej kontaminacja w filozofii transcendentalnej 432

1. Podstawowe pojęcia 435
2. Ontoteologiczne założenia filozofii Kanta 448
 - 2.1. Teocentryzm kartezjańskiego racjonalizmu 448
 - 2.2. Teologia naturalna w pracach przedkrytycznych Kanta 451
 - 2.3. Elementy teologii naturalnej w drugim wydaniu *Krytyki czystego rozumu* 453
3. Metafizyka *versus* ontologia 459
 - 3.1. Wykładnia natury metafizyki 459
 - 3.2. Ontologia czy filozofia transcendentalna? 462
4. Kantowska wykładnia bytu i istnienia 464
 - 4.1. Byt 464
 - 4.2. Istnienie (*Dasein*) 468
 - 4.3. Egzystencja 469
5. Deontologizacja istoty 472
 - 5.1. Pojęcie istoty i jej logicyzacja 473
 - 5.2. Ontologia jako pojęciowo-kategorialna logika myślenia 476
6. Transcendentalizm, jego postaci i założenia 478
7. Koncepcja filozofii według Wolffa i Kanta 484
 - 7.1. Wolffa definicja filozofii 484

- 7.2. Pojęcie „tego, co możliwe” jako punkt wyjścia i postulat filozofii transcendentalnej Kanta 486
- 7.3. Ontologiczna przedwiedza jako warunek filozofii transcendentalnej 488
- 7.4. Transcendentalizm a poznanie filozoficzne 491

Zakończenie otwarte 493

Posłowie 497

Bibliografia prac cytowanych 499

Contents 523

Summary. *Filum Cognitionis*. The transformations of metaphysics into ontology at the turn of the 17th and 18th centuries 529

Index nominum 535

Index rerum praecipuarum 539

GŁÓWNA IDEA PRACY

PRZEDMIOT, METODA I CEL PRACY. Kazimierz Twardowski zanotował przed laty następujące słowa: „Zaiste, choćby nas filozofia historii filozofii niczego innego nie nauczyła, jeno drogi, którą badania właściwie filozoficzne mogą być ze skutkiem i z pożytkiem prowadzone, niepospolitą miałyby już przez to samo wartość”¹. Niniejsza praca zrodziła się z potrzeby wspomnianej idei „filozofii historii filozofii”, która oznacza tu prześledzenie tego niezwykłego w dziejach zachodniej myśli filozoficznej zjawiska, jakim był proces transformacji grecko-scholastycznej metafizyki klasycznej w ontologię. Zasadniczym przedmiotem niniejszej pracy jest właśnie ów proces, a celem – poddanie tematykacji jego zasadniczych faz, w szczególności ich głównych przesłanek i czynników dynamizujących przemianę rozumienia przedmiotu metafizyki. Chcę w niej pokazać ukryty porządek i logikę w przemianach rozumienia bytu, które nadają dziejom metafizyki postać zjawiska sensownego i wartościowego w procesie poznawania rzeczywistości. Aby osiągnąć ten cel, stosuję w mojej pracy różnorakie metody: od historycznej jako metody naczelną, poprzez komparatystyczną i analityczno-semiotyczną, po rekonstrukcyjną.

TRZY ZASADNICZE ROZUMIENIA BYTU. Proces transformacji metafizyki w ontologię był logicznym następstwem zmian rozumienia samego bytu, jakie na przełomie wieków zachodziły od czasów średniowiecznej scholastyki po wczesnego Kanta. W pewnym uproszczeniu można przyjąć,

¹K. Twardowski, *Franz Brentano i historia filozofii*, w tegoż *Rozprawy i artykuły filozoficzne*, Lwów 1927, s. 242.

że główne historyczno-systemowe fazy transformacji rozumienia bytu znajdują swoje odzwierciedlenie w dziele niemieckiego scholastyka i kartezjanisty Johanna Clauberga – *Elementa philosophiae sive Ontosophia...* (1647). Wyróżnione w nim zostały trzy główne rozumienia bytu, które można uznać za reprezentatywne dla głównych nurtów metafizyki, jakie przez wieki pojawiły się od czasów średniowiecznej scholastyki do filozofii Kanta.

Po pierwsze, była to rzecz (*res*), którą utożsamia się z tradycyjnie pojmowaną substancją. Rzecz jako taka jest czymś danym nam w swej bezpośredniości (*in praesentia*), zastanym, niezależnym od nas oraz samoistnym. Byt tak pojęty jest ponadto nośnikiem cech, a jego przeciwieństwem są niesamodzielne bytowości w postaci cech przypadłościowych (kategorie). Tego rodzaju rozumienie bytu odpowiada tradycji arystotelesowsko-scholastycznej metafizyki, która zostanie omówiona w drugiej części pracy.

Po drugie, przez byt rozumie się najszerzej pojęte „coś” (*aliquid*). Zasadniczo byt jako coś to pewien przedmiotowy korelat naszego myślenia, *cogitatum*. Swym zakresem tak pojęty byt obejmuje wszystkie wewnętrznie niesprzeczne struktury, będące przedmiotem naszego myślenia. To pewne coś-możliwego. Przeciwiństwem tak pojętego bytu jest jedynie Nic. Rozważając oba te znaczenia na tle procesu interesującej nas transformacji, można powiedzieć, że bytowi w pierwszym znaczeniu, czyli rzeczy – substancji przyporządkowane są analizy w obszarze tradycyjnie pojętej metafizyki rozważającej byt jako byt, gdzie byt był rozważany na płaszczyźnie przedmiotowej. Inaczej jest w przypadku bytu pojętego jako „coś”, gdyż pojmowany jest on w supozycji świadomościowej (refleksyjnej). Tak pojęty obiekt traci w stosunku do przedmiotu metafizyki walor ontycznej samoistności i transcendencji względem świadomości, stając się współkonstituowanym przez podmiot *sensum*. Obiekt ten w pierwszej połowie XVIII wieku stał się przedmiotem ontologii w systemie Christiana Wolffa.

Clauberg wyróżnił jednak jeszcze trzecie znaczenie bytu, tj. byt rozumiany jako *cogitabile*, czyli dosłownie: „to, co daje się pojąć”. Byt tak rozumiany w jego wykładni jest tym, co najlepiej znane, najprostsze i pod względem treści najuboższe, a jednocześnie dane w sposób całkowicie niewyraźny, choć bezpośredni. Pisząc o nim, przyrówna go

Clauberg do subtelnej nici, która przenika całe nasze myślenie. Natomiast byt jako *cogitabile* nie ma przeciwieństwa i jest strukturą absolutną. Zasadniczo nigdy przed Claubergiem nie stał się on przedmiotem osobnego zainteresowania², ani nie będzie nim – nie licząc spuścizny Leibniza – w siedemnastowiecznej metafizyce. Stanie się on natomiast centralną formą rozumienia bytu w filozofii transcendentalnej w wieku XVIII w systemie Kanta.

CZTERY FAZY PROCESU TRANSFORMACJI METAFIZYKI. W przedstawionej pracy został ukazany pewien znaczący fragment dziejów nowożytnej metafizyki obejmujący proces transformacji metafizyki w ontologię. Przebiegał on w czterech głównych fazach, które mają swoją specyficzną założenia, logikę i dynamikę. Jak się zdaje, naczelnym elementem, w kontekście którego zachodziła przemiana rozumienia przedmiotu metafizyki i samego statusu tejże nauki, było rozumienie wewnętrznej architektoniki bytu w postaci relacji istnienia i istoty, ze szczególnym uwzględnieniem natury i pozycji samej istoty. Dzieje nowożytnej metafizyki na Kontynencie przełomu XVII i XVIII wieku oznaczały proces esencjalizacji bytu, tj. jego redukcję do wymiaru struktur istoty. Natomiast dokonująca się w tym samym czasie na Wyspach Brytyjskich dekonstrukcja struktur istotowych, jaka miała miejsce w brytyjskim empiryzmie, oznaczała koniec tej metafizyki³.

Proces transformacji metafizyki w ontologię nie przebiegał w sposób prosty. Zgodnie z Heglowską sentencją można powiedzieć, że drogi przebiegu owego procesu to drogi okrężne („Der Weg des Geistes ist die Vermittlung, der Umweg”)⁴. Posiadał on bowiem różne, wzajemnie się

²Wyjątkiem był Jan Duns Szkot ze swoimi rozważaniami nad przedmiotem metafizyki. Zob. L. Honnefelder, *Ens inquantum ens. Der Begriff des Seienden als solchen als Gegenstand der Metaphysik nach Lehre des Johannes Duns Scotus*, Münster 1989², s. 268–434; *Scientia transcendens. Die formale Bestimmung der Seindheit und Realität in der Metaphysik des Mittelalters und der Neuzeit*, Hamburg 1990, zvl. s. 5–9.

³Faktycznie nastąpiło szybkie odrodzenie się esencjalistycznej metafizyki w myśli pokantowskiej, tj. w systemach Fichtego, Schellinga, a zwłaszcza: Hegla, który wprost będzie definiował istotę (*Wesen*) jako podstawę-rację egzystencji.

⁴G.W.F. Hegel, *Werke in zwanzig Bänden*, Band 18, Frankfurt am Main 1979, s. 55.

przenikające linie i fazy, których rozwój nie pokrywa się jednak z pojawieniem się nowego rozumienia bytu i jakimś „zanikiem” innych, wcześniejszych jego znaczeń i sensów. Już w przypadku Kartezjusza mamy zarówno do czynienia z klasycznym substancjalnym rozumieniem bytu jako *rzeczy* (*res cogitans*, *res extensa*), ale także – na gruncie jego *mathesis universalis* – z rozumieniem bytu jako *czegoś* w ogóle. W systemie Leibniza występują wszystkie trzy wymienione znaczenia bytu z *cogitabile* włącznie. Natomiast przez Wolffa i Kanta byt rozumiany był głównie jako *coś* i – nade wszystko – *cogitabile*.

Chcę zaznaczyć, że będący przedmiotem niniejszej pracy proces transformacji metafizyki w ontologię obejmuje nie tylko charakterystykę przedmiotu metafizyki, ale także – a może przede wszystkim – szereg epistemologicznych, metodologicznych, a niekiedy także teologicznych (w sensie: teologii naturalnej) przesłanek, które ulegają zmianie w trakcie tego procesu. Dlatego wymienione poniżej cztery fazy zostały wyodrębnione nie tylko na podstawie dominacji tego czy innego znaczenia bytu, ale także oparte na przesłankach i statusie metodologicznym metafizyki lub/oraz ontologii w systemie danego autora.

W fazie pierwszej następował proces esencjalizacji i konceptualizacji przedmiotu metafizyki. Przejawem tego procesu była reinterpretacja natury różnicy pomiędzy istnieniem (*esse*) a istotą z jej statusu realnego (Tomasz z Akwinu) na modalny (Duns Szkot) lub logiczny (Suárez). Początek pierwszej fazy wspomnianego procesu transformacji metafizyki w ontologię sytuuje się na przełomie XVI i XVII wieku. Wiąże ją z nazwiskiem hiszpańskiego myśliciela – jezuitę, Francisco Suáreza (1548–1617), za sprawą którego na Kontynencie całkowicie zapanowała taka wykładnia przedmiotu metafizyki, której przedmiot był całkowicie utożsamiony z realną, tj. zdolną do istnienia istotą (*essentia realis ut apta ad existendum*). Istota była poznawczym i bytowym *principium*, czyli – jak ujmował to później Wolff – tym, co pojmujemy najpierw (*primum cognitum*) i przez co byt *jest*.

W fazie drugiej, akt ukonstytuowanego refleksyjnie *cogito* (*dubito*), od którego Kartezjusz rozpoczął filozofowanie, przeorientowuje przedmiot poznania z danej bezpośrednio *rzeczy* (*in praesentia*) na różnego rodzaju zapośredniczające media, pełniące funkcję *reprezentacji* tej *rzeczy* w umyśle. Media te przybierają postać nieprzezroczyстых struktur

(*media quod*) w postaci idei, przedstawień, wyobrażeń, a także (naturalnych i konwencjonalnych) znaków. Na owe reprezentacje, a nie na samą rzecz, pierwotnie ukierunkowana jest uwaga, a dokładniej: intencja naszego umysłu (*acies mentis*). Jest to bezwzględnie kluczowy etap w rozwoju nowożytnej filozofii, albowiem od tego momentu nie tylko cała pokratezjańska metafizyka (ontologia), ale i epistemologia przybiera postać reprezentacjonizmu.

W fazie trzeciej mamy do czynienia ze zróżnicowanymi, równoległe względem siebie zachodzącymi zjawiskami, których sens jest bezpośrednią pochodną epistemologicznych przesłanek jednego z dwóch „skrzydeł” kartezjanizmu, czyli racjonalizmu i empiryzmu. W obu przypadkach realizowane w kartezjańskiej filozofii ustalenia przekładały się na epistemologiczne warunki poznania istoty – przedmiotu metafizyki. W rezultacie w nurcie racjonalizmu istota, jako przedmiot poznania metafizycznego, ulegała w swej pozycji epistemologicznej i ontologicznej autonomizacji i absolutyzacji, natomiast w empiryzmie i transcendentaliźmie – całkowitej destrukcji.

W racjonalizmie (Malebranche, Leibniz, Wolff) był jako przedmiot metafizyki podlegał procesowi obiektywizacji oraz logicyzacji. Obiektywizacja, czyli redukcja do przedmiotowego sensu (*obiectivum esse*) w umyśle, oznaczała realizowaną w aktach bezpośredniej intelektualnej intuicji⁵ tematyzację ontologicznych struktur idei pojętych jako mentalne reprezentacje rzeczy (*res*). Realizowana ona była na bazie przesłanki egzemplarystycznej, zgodnie z którą idee jako archetypy rzeczy są za-

⁵ Przez intuicję w sensie klasycznym i zarazem pierwotnym należy rozumieć akt intelektualnego oglądu, który – jak objaśniał Akwinata – sięga „wnętrza” (*intus*) rzeczy, gdyż właśnie intelekt, w odróżnieniu do zmysłów („*sensus apprehendit rem quantum ad exteriora eius accidentia (quae sunt color, sapor, quantitas, et alia huiusmodi)*”, Tomasz z Akwinu, *Contra gentiles* IV, cap. 11, nr 3475), poznaje wnętrze rzeczy (*intima rei*). Tego rodzaju akty poznawcze są domeną intelektu (*intellectus*), który należy odróżniać od dyskursywnej (*ratiocinatio*) władzy rozumu (*ratio*). Adekwatny opis natury intelektu i intuicji intelektualnej znajdujemy w *Quaestiones disputatae de veritate* św. Tomasza z Akwinu, który etymologię termin „*intellectus*” objaśnia następująco: „*nomen «intellectus» sumitur ex hoc quod intima rei cognoscit; est enim intelligere quasi intus legere*”, *De veritate*, I, 12, w: Tomasz z Akwinu, *De veritate. O prawdzie*, tłum. A. Białek, tekst sprawdzili i poprawili M.A. Krapiec OP, A. Maryniarczyk SDB, red. nauk. A Maryniarczyk, Lublin 1999.

podmiotowane w intelekcie Boga rozumianego jako Byt nieskończony (Malebranche). Logicyzacja natomiast, której najdoskonalszą postacią znajdujemy w pracach Leibniza, oznacza zaangażowanie struktur semiotycznych pozwalających na odpsychologizowanie⁶ Kartezjuszowych kryteriów poznawczych, artykulację przedmiotowych sensów idei (*ideae obiectivae*) w postaci niesprzecznych i analitycznych formuł zdaniowych oraz budowę „idealnego” języka (*characteristica universalis*), w którym mogłyby być artykułowane, weryfikowane i utrwalane rezultaty aktów poznawczych.

Jedno i drugie przyczyniło się do wyłonienia w systemie Wolffa ontologii jako niezależnej od metafizyki dziedziny teorii bytu. Wraz z obiektywizacją i częściową logicyzacją status istoty jako przedmiotu metafizyki w systemach Leibniza⁷ i Wolffa uległ *autonomizacji*. Przez obu myślicieli istota była rozważana «*in se*», tj. w abstrakcji od jednostkowego (indywiduum) i ogólnego (pojęcie) sposobu istnienia. Ponieważ tak ujęta istota była zarazem całkowicie indyferentna pod względem egzystencjalnym, a więc czymś – czysto – możliwym, została ona przez Leibniza utożsamiona z tym, co daje się pomyśleć (*cogitabile*) i umieszczona przez niego w obrębie Nauki Ogólnej (*scientia generalis*). Wolff zaś, identyfikując istotę z nominalnie pojętym bytem (*ens ut nomen*) i nadając jej status zasady bytu i poznania, uczynił z teje przedmiot swojej ontologii. Statusy poznawcze i metodologiczne przedmiotów ontologii oraz metafizyki realnie się względem siebie różniły. Przedmiot ontologii w wykładni Wolffa nie był już samoistną rzeczą (substancją), jak miało to miejsce w jego metafizyce, ale sensem zarazem odkrywaniem i współkonstruowanym przez poznający podmiot⁸. Ostatecznym probierzem „realności” tego sensu było czynienie zadość warunkom wyznaczonym przez zasadę racji.

Natomiast w brytyjskim empiryzmie, w rezultacie dogmatycznego odrzucenia możliwości intuicji intelektualnej, zamiast obiektywizacji istoty zachodził proces jej odrealnienia i swoiście pojętej logicyzacji,

⁶ Tego rodzaju odpsychologizowanie to inna forma obiektywizacji struktur naszego poznania, której głównym celem jest nadanie im postaci intersubiektywnej.

⁷ Tak pojętą istotę Leibniz zapisywał dużą literą: *Essentia*.

⁸ Por. W. Stróżewski, *Plaszczyzny sensu*, w: *tegoż Istnienie i sens*, Kraków 1994, s. 423–437, zwł. 430–434.

która w tymże nurcie polegała na redukcji bytowego statusu istoty jako samodzielnej rzeczywistości, *resp.* jej rdzenia (*radix, ratio realitatis*), do struktur semiotyczno-językowych. W rezultacie nastąpiła realizowana na podstawie empirystycznego założenia metodologiczna *destrukcja* struktur istotowych, na których skoncentrowana była dotychczasowa metafizyka i – w konsekwencji – nastąpił koniec tejsze nauki. Realność struktur istotowych została zredukowana do istniejących jedynie w umyśle i przezeń spontanicznie konstruowanych pojęć gatunkowych oraz rodzajowych, osadzonych na arbitralnie przyporządkowanych im strukturach znakowych (nazwy) jako faktorach obiektywizujących poznanie. Istota w tym nurcie została całkowicie odrealniona, nabywając statusu bytu czysto intencjonalnego *resp.* myślnego (*ens rationis*), którego jedyną podstawą *quasi*-realności była jego nazwa.

Kant rozpocznie fazę czwartą, ostatnią w procesie rozwoju ontologii. Jest to etap przekształcenia ontologii w filozofię transcendentalną. Aplikując do repertuaru swoich założeń ustalenia brytyjskich empirystów (Locke, Hume), Kant przyjął w punkcie wyjścia, że poznanie metafizyczne jako poznanie zorientowane na istotę jest, w obliczu niepoznawalności, *resp.* fikcyjności istoty, poznanie bezprzedmiotowym. Przekłada się to z jednej strony na niemożliwość klasycznie pojętej metafizyki jako takiej, gdyż właśnie metafizyka była ukierunkowana na byt zredukowany do jej istoty. Z drugiej natomiast taki punkt wyjścia otwiera drogę do ontologii i filozofii transcendentalnej. Jednak w wykładni Kanta ukonstytuowane na bazie refleksyjnego *cogito* myślenie, od czasu Kartezjusza utożsamione z poznanie w ogóle, straciło swoją heurystyczną funkcję, gdyż pozbawione było intencjonalnego odniesienia do transcendentnej względem umysłu rzeczywistości. W wykładni tejsze zmieniła się także funkcja myślenia z receptywnej na kreatywną (twórczą). Myślenie konstytuuje odtąd poznawczy transcendentalno-aprioryczny horyzont, kształtujący formę wszelkiego przedmiotu (odróżnianego od rzeczy), jaki w ogóle *może* się pojawić w naszym polu poznawczym. Przedmiotowym korelatem tego myślenia będzie wyłącznie trzeci z wyróżnionych przez Clauberga sensów bytu, czyli *cogitabile*. Jednak byt jako obiekt ontologii nie będzie już obiektem percepcji ukierunkowanej intencjonalnie na określoną przedmiotową sferę rzeczywistości, lecz korelatem nieograniczonej co do zakresu apercpcji.

Z perspektywy dziejów nowożytnej metafizyki jako logiki refleksji nad bytem, filozofia transcendentalna Kanta zamyka ową refleksję, a jednocześnie – by użyć późniejszej kategorii – znosi wcześniejsze, poprzedzające ją etapy i wznosi myślenie o bycie na wyższy pułap metodologicznej samoświadomości. Zwieńczeniem rozwoju tej samoświadomości będzie dialektyczna „logika” Hegla.

CONTENTS

Abbreviations	13
Acknowledgements	17
The central idea of the work	18

Part one. Essentialism. Aristotelian-scholastic metaphysics

Chapter I. Aristotelian-scholastic glossary of “being”	29
1. Terminological and notional structure of scholastic metaphysics	29
2. The history of the terms “metaphysics” and “ontology”	39
Chapter II. Catholic scholasticism and the early modern ontology	44
1. Introductory remarks	44
2. Metaphysics of real being (F. Suarez)	48
Chapter III. Polish scholasticism	55
1. The reception of Spanish scholasticism in Poland	57
2. Jan Morawski. The primacy of possible being over actual being. Prefiguration of ontology (I)	61
Chapter IV. Protestant <i>Schulmetaphysik</i>	77
1. Rudolfus Goclenius	78
2. Johannes Clauberg	84

Part two. Descartes: being in the perspective of reflection and re-presentation

Introduction to part two	93
Chapter I. Philosophy and its place in the system of knowledge	102
1. Redefinition of the notion of philosophy: praxism and the primacy of technology	103
1.1. The definition of philosophy and its objectives	103
1.2. Praxism and the beginnings of modern nihilism	105
2. The object of philosophy: first principles of cognition	106
2.1. The terminological determinations and main assumptions of the theory of principles	106
2.2. The notion of “principles” (<i>principia</i>)	108

Chapter II. The nature of metaphysics in the context of knowledge and cognition system 116

1. The determination of metaphysics as prime philosophy 116
2. The epistemological and critical turn 121
3. The tree metaphor and the system of knowledge concept 126

Chapter III. The existential and structural analysis of being 129

1. The rudimentary determination of being 129
2. Existence as the perfection (*perfectio*) of essence. Kinds, or modes of existence 131
3. The formal structure of essence 141
4. Essence as an existential basis and cognitive principium 143
5. Distinction: existence – essence 149

Chapter IV. The epistemological bases of metaphysics. The methodological primacy of the *dubito* act and its consequences 154

1. The structure of the act of perception 154
2. Methodic doubt. Its assumptions and rationale 170

Chapter V. *Cogito* and *res cogitans*: subjectivity and individual being 178

1. The determination of thinking (*cogitatio*) 178
2. *Cogito* 181
3. The analysis of *Cogito ergo sum* 183
4. Existence (*esse*) in the context of *cogito* 185
5. “Ego autem substantia” 186

Chapter VI. Idea – the correlate of thinking 191

1. The definition of “idea” 193
2. The structural aspects of ideas. Idea as a form of representation 197
3. The ontological and genetic aspect of ideas 204

Chapter VII. Ontologism as the main premise of metaphysics 209

1. The reality of the Infinite Being 209
2. The de-construction of the classical notion of cognition 211
3. The primacy of the Infinite 212
4. The manner of manifestation and cognition of the Infinite 216
5. Proofs for the reality of the Infinite idea’s *ideatum* 218

Chapter VIII. *Mathesis universalis* as prefiguration of Ontology (II) 232

1. The notion of *mathesis universalis* 233
2. Method 235
3. The object of *mathesis universalis: res extensa* 237
4. Mathematical (geometric) view of the material world 239
5. Matter as *res extensa* 241
6. Conclusions 243

Part three. Locke and Malebranche. Two extreme wings of Cartesianism – empiricism versus ontologism

Introduction to part three 249

Chapter I. Locke and the epistemological assumptions of empiricism 254

1. The “de-construction” of the essence-object of traditional metaphysics 254
 - 1.1. The object, method, purpose and assumptions of philosophy 256
 - 1.2. Real and nominal essences 269

Chapter II. Malebranche: onto-theological determinants of cognition 276

1. Psychologism: Antoine Arnauld 276
2. Malebranche’s method of philosophy 279
3. The nature and structure of ideas. Platonism 281
4. Ideas and perception in the perspective of exemplarism 288
5. The primacy, transcendence and immanence of the Infinite Being 290
6. The superior position of the intelligible extension idea (*l’étenduë intelligible*). Prefiguration of ontology (III) 295
7. Conclusion 299

Part four. Leibniz: the primacy of monadological metaphysics over the ontology of possible being

Introduction to part four 305

Chapter I. Panlogism and representationism 307

1. The main premises of panlogism 307
2. The reinterpretation of “Cogito ergo sum” 310
 - 2.1. Dekonstrukcja Kartezjuszowej zasady 310
3. Cogito – reflection – representation 313
 - 3.1. Reflection 314
 - 3.2. Fundamentalism and transcendentalism 315
 - 3.3. Representation 317

4. Idea – a disposition, expression or representation? 318
5. Exemplarism. God and seeing things in God 322
 - 5.1. Ontologism 322
 - 5.2. Proofs (*a priori*) for the existence of God 324
 - 5.3. Exemplarism 332

Chapter II. Radical essentialism 336

1. Concept of essence 336
 - 1.1. The cognizability and formal structure of essence 337
 - 2.2. Monad and the notion of individual essence 343
2. Existential pluralism and existential propositions 350
 - 2.1. The cognition of existence 350
 - 2.2. Various forms of existence 352
3. *Scientia generalis* as prefiguration of ontology (IV) 355
 - 3.1. The preliminary determination of ontology 355
 - 3.2. The notion of “general science” 356
 - 3.3. The object of *scientiae generalis* 358
 - 3.4. The primacy of act over potency, or theological basis of ontology 362
 - 3.5. Universal characteristic – a part and a tool of *scientiae generalis* 365
 - 3.6. Conclusion 368

Part five. Wolff and Kant: from the primacy of ontology to its transformation into transcendental philosophy

Introduction to part five 375

Chapter I. Wolff – ontology as prime philosophy and its system 383

1. The methodological status of ontology 384
 - 1.1. Ontology as prime philosophy 384
 - 1.2. The primary methods of ontology 387
 - 1.3. The purpose of ontology 393
 - 1.4. Transcendentalism 395
2. Ontology *versus* metaphysics 397
3. Ontology as *scientia architectonica* 399
 - 3.1. The notion of a system and the exposition of the nature of reason (*ratio*) 399
 - 3.2. The origin of ontological cognition 401
 - 3.3. The principles of ontology 403

4. Being in the perspective of possibility 405
5. Essence, or being in the perspective of definiteness 409
 - 5.1. “Being” as indeterminatum – the phenomenological dimension of ontology 409
 - 5.2. Beingness in the perspective of imagination. Being as a “container”, *receptaculum* 413
 - 5.3. The nominal definition of “being” and basic notional distinctions 417
 - 5.4. Interpretational misunderstandings. A polemic with M. J. Siemek 419
 - 5.5. Essence as a sufficient reason for being and cognition 424
 - 5.6. The nature of “basic and general notions” 427
 - 5.7. Ontology in Wolff’s school of thought 429

Chapter II. Kant: the rejection of ontology and its contamination in transcendental philosophy 432

1. Basic concepts 435
2. Onto-theological assumptions of Kant’s philosophy 448
 - 2.1. The theocentricity of Cartesian rationalism 448
 - 2.2. Natural theology in Kant’s pre-critical works 451
 - 2.3. Elements of natural theology in the second edition of *The Critique of Pure Reason* 453
3. Metaphysics *versus* ontology 459
 - 3.1. The exposition of the nature of metaphysics 459
 - 3.2. Ontology or transcendental philosophy? 462
4. Kant’s exposition of being and existence 464
 - 4.1. Being (*Sein, Seiende*) 464
 - 4.2. Presence (*Dasein*) 468
 - 4.3. Existence 469
5. De-ontologization of essence 472
 - 5.1. The notion of essence and its logicization 473
 - 5.2. Ontology as the notional and categorial logic of thinking 476
6. Transcendentalism. Its forms and assumptions 478
7. Wolff’s and Kant’s concept of philosophy 484
 - 7.1. Wolff’s definition of philosophy 484
 - 7.2. The notion of “that which is possible” as a point of departure for Kant’s transcendental philosophy 486

7.3. Ontological pre-knowledge as a prerequisite for transcendental philosophy 488

7.4. Transcendentalism and philosophical cognition 491

Open epilogue 493

Afterword 497

Bibliography of works cited 499

Contents 527

Summary. *Filum Cognitionis*. The transformations of metaphysics into ontology at the turn of the 17th and 18th centuries 529

Index nominum 535

Index rerum praecipuarum 539

SUMMARY

FILUM COGNITIONIS. THE TRANSFORMATIONS OF METAPHYSICS INTO ONTOLOGY AT THE TURN OF THE 17TH AND 18TH CENTURIES.

THE SUBJECT AND PURPOSE OF THE STUDY. The study presents the transformation process of classically understood metaphysics, the object of which was being as such, into ontology, the object of which was being conceived as “something” in general, that is, being *as* the correlate of consciousness considered with regards to possibility. Later on in the history of philosophy, such an object of ontology together with the reflexive method focused on the knowing subject (*natura mentis*) led to the emergence of transcendental philosophy. The purpose of this study is to present the transformation of metaphysics into ontology as a constant process which occurred on the basis of specific metaphysical and epistemological premises. As far as the metaphysical premises are concerned, there were two of them; the first one was essentialism, which was based on the assumption that essence (*essentia*) is the existential and epistemic principle; the second one was ontologism, which posited the absolute cognitive and existential primacy of the infinite being over contingent beings. Representationalism, according to which the direct object of cognition is not constituted by things, but their cognitive representations in the mind, is the primary epistemological premise of this transformation process.

STRUCTURE OF THE STUDY. The study is divided into five parts. The first one expounds the key notions of scholastic philosophy and the main concepts of Catholic metaphysics (Francisco Suárez, Jan Morawski) and Protestant metaphysics (Rudolf Goclenius, Johannes Clauberg) of the turn of the 17th and 18th centuries. As it turns out, the scholastics’ main theses concerning the nature of the object would later be present in the works of Descartes and his successors. Almost all of the 17th-century scholastics were influenced by Suárez’s metaphysics, in particular: his essentialism and the object of

metaphysics as a real being. An exception in this respect was Jan Morawski, a Polish Jesuit, whose metaphysics was heavily influenced by Augustine of Hippo, particularly his ontologism and exemplarism. The second part, which is the most extensive, is entirely devoted to Descartes' metaphysics and its epistemological bases. Subsequent chapters discuss such issues as: the shift in the object of metaphysics from being as being into the principle of cognizing "everything", the notion of being in the context of understanding essence and existence, the plurality of existence forms, the theory of perception, the study of functions and nature of the *cogito* act, the theory of ideas, ontologism, and the concept of *mathesis universalis*. It is assumed that Descartes' metaphysical propositions were determined by the methodological primacy of his reflexive method, the main category of which is the act of *cogito*. This entailed the representative theory of perception, as the correlate of reflection is not things, but their mental representation in the mind – ideas. As a result, the object of metaphysical cognition concerns the object-content of these ideas as long as it constitutes the correlate of thinking (*entitas rei repraesentata per ideam quatenus est in idea* AT, VII 161). The third chapter presents the history of metaphysics as illustrated by the representatives of Cartesianism's two "wings" – empiricism and rationalism. The epistemological assumptions of empiricism, which put an end to the development of metaphysics in Great Britain, were demonstrated on the example of John Locke's *An Essay Concerning Human Understanding* (1690). The main epistemological premise of the work was the exposition of the nature of the mind, which, in Locke's view, is deprived of the direct, intuitive ability of grasping the essence of things and the content of ideas, the ability which Descartes referred to as *intellectio pura*. Since Cartesian metaphysics and epistemology relied upon this ability, these disciplines proved impossible on the ground of empiricism. As a result, the assumptions of Locke's empiricism not only rendered impossible metaphysics and ontology, but also any sort of cognition that would utilize general and necessary propositions. Every proposition based on experience exhibits the features of singularity (individuality) and contingency (factuality). N. Malebranche's philosophy, which belongs to the rationalist current, displays quite a different approach. Here, cognition is based upon intellectual intuition treated as the main cognitive faculty, which lies at the basis of metaphysical and mathematical cognition. Malebranche dismissed Descartes' psychologistic theory of ideas by giving them the status of objective beings, which directly referred to the theories of St. Augustine and Plato. Malebranche emphasised the role of the infinite Being in our cognition as the first object of cognition and the neces-

sary *medium*, in which the ideas of the objects we cognize are present (exemplarism). Metaphysical cognition entails participation in God's knowledge, which takes place through an insight into the essence of individual ideas. Such cognition is inextricably linked with the mediating function of the infinite Being, whose existence and nature is considered as part of natural theology; consequently, Malebranche's reflection on being assumes the form of ontotheology. Chapter four – "The primacy of monadological metaphysics over ontology of possible being" – presents Leibniz's theory of being from the perspective of its primary assumptions: metaphysical and epistemological. The former include the Aristotelian principle of the primacy of act over potency, the plurality of existence forms (*esse*), and the radical primacy of essence as the principle of being and cognition. The main premises of Leibniz's epistemology include: radical nativism and representationalism, exemplarism and objectivism – as opposed to Descartes' subjectivism, understood as the focus on the knowing subject. What proved particularly important was Leibniz's reinterpretation of the *cogito* principle, out of which he derives not the fact of his own existence (*sum*), but – as opposed to Descartes – the existence of multiple things which are the object of thinking (*cogito et varia me cogitantur*). Leibniz created a new model of metaphysics which relied on reflection as the primary cognitive faculty and, at the same time, preserved the main features of pre-reflexive cognition: existential pluralism and the dynamism of reality. Finally, the fifth chapter presents the two final stages of metaphysics' transformation into ontology: the first systematic form of ontology as "prime philosophy" by Wolff and Kant's transcendental philosophy. Wolff's ontology has its source in the structures of the mind (*natura mentis*), which are subject to reflection. The uniformity of nature (*uniformitas naturae*) provides the basis which enables Wolff to transcend the singularity of mind's nature experience and generalize it to the level of human thinking principles. The source of Wolff's ontology is Leibniz's radical nativism laid out in his *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, according to which "we are innate to ourselves". Wolff's ontology, which would later serve as necessary transcendental "pre-knowledge" in Kant's philosophy, has as its object nominally-conceived being, that is, being in its general sense (*entitas*). Through the analysis of the so-conceived object, it is possible to specify the apriori conditions for the existence of anything and, at the same time, the necessary conditions for the cognition of anything. The chapter devoted to transcendental philosophy not only finalizes the description of metaphysics' transformation into ontology, but also – to use a Hegelian phrase – constitutes the holistically conceived "truth" of this process. In fact, it is maintained

that transcendental philosophy leads to the sublation (*Aufhebung*) of Wolff's ontology, which also results in: the suspension of ontology's cognitive claims, the preservation of ontology (transcendental logic) and the elevation of philosophical self-knowledge to a higher level.

FOUR HISTORICAL PREFIGURATIONS OF ONTOLOGY. In accordance with Hegel's statement that "Der Weg des Geistes ist die Vermittlung, der Umweg", the process of emergence of ontology as a field separate from metaphysics did not take place in a simple way, that is, as a standard consequence of scholastic and Cartesian metaphysics. In fact, it was a multi-directional process the consequent stages of which, on the one hand, entailed a certain kind of progress achieved through drawing inferences from previously adopted premises, and, on the other hand – referred to the chosen theses put forward by earlier authors. The study distinguishes between four prefigurations of ontology, ones which preceded Wolff's ontological system. The first one consisted in the investigations in the field of scholastic philosophy. This prefiguration was illustrated on the example of *Totius philosophiae principia* (1661¹) by the Jesuit Jan Morawski. In this work, the object of metaphysics is defined as purely possible being. The object thus understood is absolute (*ens pure absolute possibile*) and cognitively earlier than actually existing being. The second prefiguration of ontology was Cartesian *mathesis universalis*. Its object – the material thing (*res extensa*) – was considered with regards to: measure, order, proportion and dimension (*dimensio*). Thus conceived ontology was isolated from metaphysics whose object was the thinking subject (*res cogitans*), and which was based upon two existential propositions: *ego sum* and *Deus est*. In accordance with the later assumptions of Wolff and contemporary ontologists (N. Hartmann, R. Ingarden), the analyses of this object completely excluded the issue of its actual existence. In accordance with the assumptions of Augustinian philosophy, the existence of the knowing subject and God was the primary object of Descartes' metaphysics. The third prefiguration of ontology presented in the study is Malebranche's theory of the idea of intelligible extension (*l'étenduë intelligible*). The theory builds up on the Cartesian idea of extension by indicating its metaphysical (onto-theological) bases and a formal-ontological description of ideas. Malebranche's exposition of the idea of extension, as opposed to Descartes' one, gained a very distinctive feature in the form of its ideal intelligibility. This was due to the fact that Malebranche – as part of natural theology – located this idea in God's intellect and set it apart from other ideas – the archetypes of things existing in time. The idea's distinctiveness and its primacy over other ideas

consisted in the fact that, out of all ideas, this one: (i.) was the most general, (ii.) was the most indeterminate (iii.) contained the broadest scope of possibilities. As far as feature (iii.) is concerned, Malebranche literally referred to the idea of intelligible extension as the existential “basis of infinite possible worlds”. Thus in the context of investigations into possible being, which the idea of extension considered *in se* was, the issue of possible worlds emerged, and it remains present in contemporary ontology. Finally, the fourth prefiguration of ontology was Leibniz’s *scientia generalis*, that is, the general science. Although it referred to the object of Descartes’ *mathesis universalis*, the scope of *scientia generalis* was far broader. In addition to the sphere of material being, the object of Leibniz’s general science consisted in the thinking subject (*res cogitans*), “the highest Goodness, which is the cause of all meditation”, “the knowledge of the principles of all sciences”, and the knowledge of heuristic techniques for discovering new truths. Furthermore, the general science was supposed to provide the new “organon” within the framework of modern logic and methodology of science. What was intended to be part of thus conceived science was *lingua universalis*, an artificial, but perfect language which was supposed to replace acts of thinking with computational operations.

BEGRIFFSGESCHICHTE AND THE TRANSFORMATION PROCESS OF METAPHYSICS. The transformation of metaphysics was accompanied by complex terminological changes and a shift in the sense of being as the object of metaphysics. Modern thinkers, beginning with Descartes, utilized scholastic terminology, which distinguished between two basic senses of “being”: 1. *Ens ut nomen* (being in its nominal sense) and 2. *Ens ut participium* (being in its participial sense). In the first sense, being was something completely general, abstract and consistent with itself. The criterion of its reality consisted in its ability to exist (*aptitudo ad existendum*) – after Duns Scotus and Francisco Suárez. At the same time, the term “being” (*ens*) was gradually replaced by three other ones, which Johannes Clauberg described in his *Metaphysica de ente, quae rectius ontosophia...*(1691). Those terms were: a thing (*res*) – an equivalent to Aristotle’s substance, ii. something (*aliquid*) as the correlate of thinking, iii. that which is thinkable (*cogitabile*), that is, the most general form of being, which is part of each our thought.

Along with the shift in terminology, there was a shift in the semantics of metaphysics and emerging ontology. In this study, I put forward a thesis that Clauberg’s synonyms of “being”, presented in the order of demonstration, reflect the process of metaphysics transforming into ontology (*res – aliquid*)

and then into transcendental philosophy, whose *quasi*-object strictly corresponds with what Clauberg referred to as *cogitabile*. The metaphysics of late scholastics analysed traditionally-conceived being with its substantial features, that is, *res*. In the works of Descartes, Malebranche, and, most of all, Wolff, being was considered in an abstract way as something most generally-conceived, that is, certain *entitas* presented as the correlate of thinking. Strictly speaking, in Wolff's case, the category of substantially-conceived being applies to the objects of such subdisciplines of his metaphysics as: natural theology (God), psychology (the soul), and cosmology (the world). Ontology, on the other hand, focuses on being as *something*, that is, the object correlate of thinking considered from the perspective of its possibilities and transcendently-conceived veracity. The conditions of possibility are determined by the principle of contradiction, whereas truth conditions are determined by the principle of sufficient reason.

FILUM COGNITIONIS Przemiany nowożytnej metafizyki
w ontologię od Suareza do Kanta

BOGUSŁAW PAŹ

Wydawnictwo IFiS PAN

STUDIA

z filozofii systematycznej



ISBN 978-83-7683-177-0



9 788376 831770